

Siyasi Coğrafya Açısından Sınırlar ve Tarihi Süreç İçinde Türkiye’de Sınır Kavramı¹

Osman Gümüşçü*

Özet: Devlet sınırları, özellikle son yıllarda dünyada kurulan yeni devletler, devletler arası savaşlar ve çatışmalar ile sürekli olarak gündemdeki yerini koruyan bir konudur. Geniş anlamda sınır konusu, aslında mülkiyet ile ilgili olup, ister fertler isterse devletler açısından sahip olanların miktarını/seviyesini gösteren bir unsurdur. İlkçağ’dan beri kurulan devletler, sahip oldukları toprak ve halkı ancak sınırları vasıtasıyla diğer devletlerden ayırmışlar, dolayısıyla, sınır eldekilerin kaybedilmesi için titizlikle korunması gereken bir kavram haline gelmiştir. Geçmişten bugüne kadar kurulan devletlerin sınırları çok çeşitli kriterlere göre tespit edilmiş olmakla beraber, en sağlıklı ve uzun süreli olan sınır, dağlar, akarsular, göller gibi tabii unsurlara göre belirlenenlerdir. İnsanların belirlediği en büyük siyasi ünite olan devletin sınırları, yöneticiler tarafından vergi ve askeri açı başta olmak üzere, halka daha iyi hizmet götürebilmek amacıyla daha küçük idari birimlere ayrılmış ve bu ayırım yapılırken yine mümkün olduğunca tabii sınırlar esas alınmıştır. Türkiye tarihine bakıldığında, konuyla ilgili belge ve bilgilerin bulunduğu Türk dönemi başlarından beri en küçük idari birimin köy olduğu ve köyün de mutlaka sınırlarının bulunduğu görülmektedir. Dolayısıyla, en küçük idari birimin sınırları varsa, doğal olarak daha büyük idari birimlerin de sınırları olduğu ve sonuçta devlet sınırlarının bulunduğu ortaya çıkmaktadır. İşte bu yazıda, ilk bölümde genel olarak devlet sınırları üzerinde durulduktan sonra, ikinci kısımda Türkiye’den örneklerle, köy sınırlarının varlığı ve özellikleri ele alınarak, sonuçta diğer üst idari birimlerin ve nihayet bunların meydana getirdiği devlet sınırlarının özellikleri incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Tarihi coğrafya, siyasi coğrafya, sınır kavramı, devlet sınırları, Türkiye.

Giriş

Siyasi coğrafya açısından *sınır* denildiğinde ilk akla gelen konulardan biri *devlet sınırları* olup, özellikle son dönemde dünyada kurulan yeni devletler, yaşanan çatışmalar, sınır ötesi hareketler ve savaşlarla sürekli gündemdeki yerini korumaktadır. Durum böyle olunca birçok bilim dalından ilgili bilim adamları, araştırmalarında bu konuya ağırlık vermeye başlamışlardır. Gerek

* Çankırı Karatekin Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Coğrafya Bölümü / ÇANKIRI ogumuscu@yahoo.com

yurt içinden gerekse yurt dışından kitap ve dergilerin ana hatlarıyla taranması bile konuyla ilgili birçok çalışmanın bulunduğunu göstermektedir. Aslına bakılırsa sınır, sadece siyasi coğrafyanın değil, başta uluslararası ilişkiler, hukuk ve jeopolitik olmak üzere başka bilim dallarının da ilgilendiği bir konudur, ama bizim uzmanlık alanımız olmadığından, bu yazıda, siyasi coğrafya ve tarihi coğrafyayı ilgilendirdiği kadarıyla ele alınacaktır.

Toplumun düzeni, insanların kendi huzurlarını sağlamak amacıyla ailesi ve diğer fertlerle olan ilişkilerinde sorunlardan uzak durmasıyla yakından ilgilidir. Bunun için de toplumu oluşturan bütün fertlerin kişisel ve toplumsal açıdan haklarını ve sahip olduklarını bilmesi, sahip olduğu hakların ve ellerindeki mülklerin sınırsız olmadığını dikkate alarak bu doğrultuda hareket etmesi gerekmektedir. Aksi halde, kişiler arasındaki problemlerden dolayı, kargaşa, anarşi ve terör eksik olmayacak, sorunlar sürekli büyüyerek toplumu da olumsuz yönde etkileyecektir. Bahsedilen açıdan devletler için de durum aynı olup, bu anlamda bireylerle devletlerin durumu birbirinden pek farklı değildir.

Yunanca *sinoron* kelimesinden gelen *sınır* sözlüklerde, iki komşu devletin topraklarını birbirinden ayıran çizgi, hudut (Pakalın 1993: 205); komşu il, ilçe, köy veya kişilerin topraklarını birbirinden ayıran çizgi; bir şeyin yayılabileceği veya genişleyebileceği son çizgi, uç (*Türkçe Sözlük* 1998: 1968) gibi ifadelerle tanımlanmıştır. Sınır ile aynı anlamda ve Arapçadan gelen hudut ise, sözlüklerde 'sınır, uç, son' (*Türkçe Sözlük* 1998: 1008) gibi kelimelerle açıklanmıştır. Bu anlamı karşılayan diğer bir terim de, sözlüklerde sınır boyu olarak ifade edilen serhattir. *Serhat*, Osmanlı devletinin, komşu ülkelerle arasındaki sınır bölgesine verilen addır. Başka bir ifade ile, hudut başı, iki devlet toprağının birleştiği sınır yerinde kullanılan bir tabirdir. Farsça olan bu tabirin Arapçası *sugur* da bu manada kullanılırdı (Pakalın 1993: 185). Sınır, hududun uzandığı geçiş bölgesidir. Doğası gereği belirlenmesi güç bir bölgedir. Sınır boyunun nerede başlayıp nerede bittiğine ilişkin açık kurallar yoktur. Militarize bir sınırdan sınırdan uç noktaları, komşu devletlerin askerleriyle güçlendirilmiş istihkamların varlığıyla belirleniyordu. Arazinin her iki yanı, sınır garnizonlarının akınlarına açık; istihkamların kendileri de, sınır bölgesinin uç noktalarının yer değiştirmesine yol açacak şekilde zapt edilebilir nitelikteydi (Stein 2007: 14).

Elbette Yunan döneminden önce de sınır kavramı vardı ve ifade ettiği anlam bugünkü kadar kesin ve çizgi şeklinde olmasa da önemli bir işlevi bulunmaktaydı. Fakat sınır kavramını, daha ilk dönemlerden bugüne kadar günümüz anlamıyla aynı kabul etmek mümkün değildir. Çünkü, dünyadaki sınır kavramı bugünkü haliyle ancak son 1-2 yüzyıl içinde ortaya çıkmaya başlamış ve zaman içinde hızlı bir gelişim sürecinden geçerek günümüze gelmiştir. Dolayısıyla, İlkçağ'dan itibaren kurulan devletlerin egemenlik sınırlarının çok

geniş ve bir çizgiden ziyade bir şerit halinde uzanan *etki alanları* şeklinde düşünülmesi gerektiğini belirtmekte fayda vardır. Uzun süren İlk ve Ortaçağlar boyunca bu şekilde düşünülen sınır kavramı, Yeniçağ başlarında da bu karakteriyle kalmaya devam etmiştir (Dağtekin 1989: 1460-65).

Dünya nüfusuna oranla toprakların bol sayılabileceği ve insanların çoğunlukla şehir tipi devletlerde yaşadığı çağlarda siyasal sınırlar, bugünkü kadar üzerinde durulan bir konu değildi. Romalılar kurdukları yeni bir şehir ya da koloninin sınırını genellikle sabanla sürerek tespit ederlerdi. Ancak site devletlerinden geniş topraklara dayanan devlet biçimine geçilince sınır çizgilerini daha ciddi ve kesin olarak işaretlemek ihtiyacı doğdu ve bu, Roma kanunlarında da yer alan önemli bir husus haline geldi. Daha sonra özellikle sömürgeciliğin tasfiyesi ve yeni devletlerin ortaya çıkışı gibi olaylar, uluslararası ilişkilerde sınırlara daha da büyük bir önem kazandırdı (Günel 2002: 69).

İlkçağ’da sınır kavramı, insanların ilk defa teşkilatlı bir biçimde yaşamaya başladıkları zamanlarda ortaya çıkmıştır. O zamanlar sınır, belki de sadece ekonomik değer taşıyan, günlük ihtiyaçların sağlandığı alanları çeviriyordu. İlk büyük devletlerin kurulduğu devirlerde, ekonomik değerlere bir de savunma bakımından önem derecesi katılmış oldu. Muhtemelen dağ sıraları ve büyük akarsular olmayan yerlerde belli belirsiz oldukça geniş bir şerit meydana getiriyordu. Dünya nüfusu çoğalıp fertlerin, cemiyetlerin ihtiyaçları artıp devletlerin sayısı fazlaştıkça, sınırlar daha belirli hale geldi, pek çok yerde dikkatle ve hassasiyetle tespit edildi, ufak değişmeler dahi devletler arasında büyük meseleler yaratmaya başladı. XX. yüzyıla kadar sınırlar toprak üzerinde bulunuyor, hemen hemen bir çizgi şeklinde uzanıyordu. Pek çok yerde sınırı andıran herhangi bir işaret bulunmuyordu. Nadir yerlerde nöbetçi kulelerine, gümrük teşkilatına ait binalara tesadüf olunuyordu. Bazı milletler, komşularına karşı kendilerini emniyet altına alabilmek için bütün sınır boyunca sağlam yapılı -Çin Seddi gibi- yüksek bir duvar çekmek zorunda kalmıştı (Korkut 1970: 5-6).

Eskiden toprak üzerinde belli belirsiz işaretlerle oluşan sınır çizgileri ya da iki taraf arasında boş bırakılan sınır bölgeleri bugün artık yerlerini çok belirli ve oynatılması güç kesin çizgilere bırakmıştır. XX. yüzyıla kadar sınırlarda genellikle seyrek nöbetçi kuleleri, giriş ve çıkış kapılarında gümrük binaları bulunurken devletler artık bu ayıncı çizgiler üzerinde ulusal savunma, güvenlik, kaçakçılık, gelişigüzel göçleri önleme ve sağlıkla ilgili nedenlerle çok sıkı önlemler almışlardır (Günel 2002: 71).

Siyasal ünitelerin/devletlerin hakimiyet ve sorumluluklarının birbirinden ayrılması, eski tarihlerden beri ya sınır bölgeleri ya da sınır çizgileriyle sağlanmıştır. Sınır çizgisi kuşkusuz geometrik anlamda tek boyutlu bir çizgi olarak düşünülemez. Bu amaçla dikilen ağaç kazıklar, ormanlık bir alanda ağaçların kesilmesiyle açılan bir şerit ve tarlalar arasında uzanan dar bir yol, birkaç

santimetreden birkaç metreye kadar genişliği olan sınır çizgileri oluşturabilir. Sınır bölgeleriye, iki ülke arasında gerektiğinde insanların yerleşip yaşayabileceği kadar genişliği olan alanlardır (Günel 2002: 69-70).

Bugünkü haliyle sınırlar sadece haritalar üzerinde yer alan ve genellikle kırmızı renkle gösterilen bir çizgi şeklindedir. Gerçekte ise, araziye yani yerine gidildiğinde öyle bir çizgi ile karşılaşmak imkansızdır. Geçmişte, sınırı ifade eden sürekli bir işaret bile kullanılmamış, gerektiğe sınır taşları ile belirlenmiş olsa da, günümüzde bazen tel örgü, çitler, hatta duvarlar gibi çizgiye çok yakın unsurlar ile sınır belirlenmektedir. Ama bahsedilen unsurlardan ziyade günümüzde genellikle mayınlı bir saha, taştan, ağaçtan arındırılmış veya traktör ile sürülmüş genişliği olan bir kuşak, yani bir bölgeden oluşmaktadır.

Bazı durumlarda devletler, iki tarafa geçişi zorlaştırmak veya gizli geçişler olup olmadığını kontrol edebilmek için sınıra tel örgü çekmişler, kendi taraflarındaki tel örgüye bitişik geniş bir şeridi sürerek izlerin takip edilmesini mümkün bir hale getirmişlerdi. XX. yüzyılın başlarında, silahların tahrip gücünün artması sebebiyle, sınırlar bazı yerlerde yüzeyde birer çizgi olmaktan çıkarak, toprağın derinliklerine gömülmüş müdafaa tesisleri haline geldiler. Fransızların Almanlara karşı yaptıkları *Magino* müstahkem hattı ile bunun karşısında Almanların *Sigfrit* hattı, yere gömülmüş sınır hatlarının en önemli örneklerini teşkil etmektedirler. II. Dünya savaşında ve onu takip eden yıllarda havacılığın son derece gelişmesi sebebiyle, devlet sınırları yeryüzünden 15-18 km. yüksekliğe kadar çıktı. Hatta uyduların icadıyla, devletlerin emniyetini teşkil eden sınırlar feza içine girmiş oldu (Korkut 1970: 6).

Kıyıları olan devletlerin denizlerdeki sınırı uzun zaman söz konusu bile değildi. Kuvvetli devletler denizlerde çok geniş sahaları hakimiyetleri altında bulunduruyorlardı. Fakat denizcilik ilerleyince, bilhassa denizaltı madenciliği ve balıkçılık önemini arttırdıkça, kıyısı olan devletler deniz sınırı konusunu ele almaya başladılar, bir takım müşterek esaslar tespit ettiler. İlerleyen zaman içinde memleketlerin, savunma ve denizlerden ekonomik bakımdan faydalanma hususunda değişen görüşleri, denizlerdeki sınır çizgisinin kıyıdan uzaklaşması isteğini doğurdu. Bazı devletler deniz sınırlarının tespitinde ele alınmış kriterlerin değişmesini istedi.² Bazıları da kendilerini antlaşmalara bağlı addetmeyip, deniz sınırlarını istediği kadar ileriye itti. Son zamanlara kadar deniz sınırı, kıyıdan herhangi bir uzaklıktaki çizgi idi. Fakat gelişmiş denizaltıların yapılması ve uçaklar, yüzeydeki bu çizginin denizin derinliklerine inen ve atmosferin yüksekliklerine çıkan bir paravana şeklinde telakki edilmesine sebep oldular (Korkut 1970: 6). Fakat bugünkü anlamıyla sınır, tabii ki sadece toprak üzerinde, atmosferde veya denizlerde insanlar tarafından belirlenmiş, varsayılan işaret veya simgelerden ibaret değildir.

Sınır sözcüğü, çok özgül bazı fikirleri ve imgeleri de akla getirmektedir. Sınır, hudut veya uç gibi terimlerin en kesin tanımı, siyasal coğrafya açısından yapılmaktadır. Bu terminoloji kullanılırsa sınır, iki devlet arasındaki fiili ayırım çizgisidir. Sadece haritalarda yer alan sınır çizgileri, sınırdaş devletler arasında müzakerelerle belirlenip antlaşmalarla tanımlanan kavramsal işaretlerdir. Günümüzde kullanılan sınırların kesin çizgileri, ancak kesin mesaha ve ölçme gereçlerinin geliştirilmesinden sonra ortaya çıkan, daha yeni bir hadisedir. Mesela, bir Osmanlı sınırının çizilmesinde bu tür mesaha çalışmalarının ilki, XVII. yüzyıl sonunda, Kutsal İttifak’ın Tuna bölgesindeki toprakları Osmanlılardan almasının ardından yapıldı. Sınırların akla getirdikleri anlayış ve hususlardan biri de, devlet veya başka bir ünite içerisindeki sahanın hem fiziksel hem de toplumsal yönlerini bütünleştirmelidir. Öncelikle, sınırı bir çizgiden ziyade bir bölge, sınır boyunu kuşatan ve bu hattın her iki yanındaki toprağı da kapsayan bir kuşak olarak görmek gerekir. Bu kuşağın boyutu ve biçimi değişebilir, ama sınır, sınırdaş devletlerin elindeki toprakların uç noktalarını işaretleyen yapılar -kaleler, geçiş kapısı, sınır geçitleri- ile ölçülür. Sınır boyunun her iki yanındaki devletlerin farklılıklarına karşın, sınır kuşağı bir bütün olarak kabul edilmelidir. Burada yalnız bir sınırdan diğerine geçenler arasında bir tür ortaklık bulunmakla kalmaz, aynı zamanda her devletin sınır yakınındaki bölgesiyle iç kesimleri arasında da bir farklılık söz konusudur. Bir yazarın belirttiği gibi, ‘bir devlet, diğer devletlerle sınırları aracılığıyla ilişkiindedir ve bu münasebetle, o devletin sınır bölgeleri, topraklarının iç kesimlerinden farklılaşmış durumdadır’ (Stein 2007: 13-15).

Bahsedilen açıdan sınır, aslında iki ya da daha çok devletin bulunduğu, kaynaştığı ve etkileştiği yerdir ve bu etkileşim, sınırı bir geçiş kuşağı yapar. Burası, toplumların bir araya geldiği, kaynaştığı, gezginlerin ve malların birinden diğerine geçebildiği bir bölgedir. Gelgelelim, bütün bölgeler bir bakıma geçişsel olarak görülebilir. Gerçek sınırı ayırt eden şey, bu bölgenin, ‘yaşamın başat olgusunun geçişkenlik olduğu’ yer olmasıdır. Başka bir ifade ile bu karakter, tıpkı organizma hücrelerinin dış sınırı olan hücre zarı ile hücre zarının geçişken³ özelliğinin hücreye hayat vermesine benzetilebilir. Burası; yerel, toplumsal ve ekonomik koşulların, sınır ötesi etkileşimin hakimiyeti altında olduğu yerdir. Bu sınır tanımı büyük ölçüde coğrafi mekana uygulanabilir, ama aynı zamanda sınır kuşağında yaşayan halkın doğasını da anlatır. Sınırın geçişsel mizacından en çok etkilenen onlardır (Stein 2007: 16).

Literatürde devletler arasındaki bölge, sınır bölgesi olarak da adlandırılmakta olup, *uç ve uç beyliği* terimleri bu konuyla ilgilidir. Bir uç beyliği yarı özerk bir uç beyi tarafından yönetilen sınır bölgesi içindeki askeri bir siyasal mevcudiyet tipidir (Stein 2007: 14). Uç ise, özellikle XI-XIV. yüzyıllarda Anadolu’da, Türk ve Bizans egemenlik alanlarının doğrudan temas içinde olduğu sınır bölgesi kuşağı anlamına gelmektedir. Bu kuşağın karmaşık toplumsal ve

yönetmel dokusunu anlatmak için de aynı terim kullanılmaktadır. Toplumsal niteliğini sınır bölgesinde yerleştirilen göçebe ve yarı göçebe aşiretlerin şefliklerinin yükselme çabası ile yerleşik uygarlığa hükmeden devletin atama ve önlemlerinin bileşimi belirler. Devletlerin yeni yayılma hamlelerinin sıçrama tahtasını oluşturan bu alanlar, bağlı buldukları devletin egemenliği zayıfladığı anda yeni devletçiklerin doğmasına ya da kabileden devlete taze sıçrayışların gerçekleştirilmesine de ortam hazırlardı. Uçlarda yükselen ve fırsat buldukça özerkleşen aristokratik sülalelerin bir sonraki kuşak krallıklarının iktidar ve ittifak odaklarına dönüştüğü görülmektedir (Anonim 1994: 388).

Osmanlı için söz konusu edilen ve Anadolu'da yaşanan uç hayatı büyük tehlikelerle dolu olup şahsi teşebbüs ister. Zira serhaddin öte tarafında aynı ruhla hareket eden Hıristiyan serhad teşkilatı, batı ucunda Bizanslı *akritai*⁴ vardır. Etnik bakımdan uç cemiyeti çok karışıktır. Buraya hareket kabiliyeti büyük göçebelerle merkezden kaçan siyasi muhalifler, Rafiziler, maceracılar kaçıp sığınmışlardır. Hinterlandda hakim muhafazakar yüksek medeniyet şekilleri (teoloji, saray edebiyatı, şeri hukuk) karşısında uçta mistik ve eklektik henüz kalıplaşmamış bir halk kültürü (Rafizi tarikatlar, mistik ve epik bir edebiyat, örfi ve millî hukuk) hakimdir. Hayat görüşü tamamıyla şövaleresk ve romantiktir (İnalçık 1999: 46).

Bu konu aslında, F. Ratzel'in eserinde sınır için yazdıklarını akla getirmektedir. Gerçekten de siyasi coğrafyanın kurucusu büyük üstad F. Ratzel, 1897 yılında basılan ünlü eseri 'Politische Geographie' isimli kitabında, devleti bir organizma gibi mütalaa ederek, bu organizmanın inkişafı, yani saha kazanarak gelişmesinin bir zorunluluk olduğunu ve gerektiği durumda saha kazanmak için kuvvete de başvurabileceğini ifade etmiştir. Ratzel, devletlerin saha kazanma hususundaki şartlarını sıralarken, sınır konusuna da değinmekte ve şu ifadeleri kullanmaktadır: Hudut veya siyasi sınır, devletin kenar organıdır ve bu sebepten dolayı gücünü, gelişmesini ve değişikliklerini aksettirmektedir. Gerçekte sınırlar ve bunların arz ettiği özellikler, bir devletin gelişme ve değişme istikametlerini ortaya koymaktadır. Ratzel'e göre sınırlar, devletin sadece emniyetini değil, aynı zamanda gelişmesini ve saha kazanma istikametlerini belirleyen unsurlardır (Göney 1979: 12-13).

F. Ratzel, organik devlet teorisini beşeri coğrafyaya uygularken 'göçler suretiyle çok çabuk değişen sınırlar vardır. Bu değişme nüfus yayılmasıyla ilgilidir ve görünürde rijit sınır bir hareketin durdurulmasıdır' demekle, nüfus büyümesinin doğurduğu baskı ve göçleri, sınırın fonksiyonunun değişmesinde en önemli faktör olarak belirlemiştir. Bilindiği üzere, bundan sonra determinist bir coğrafi temele oturtulan jeopolitiğin ana ilkesi haline gelen bu görüşten *Lebensraum/Hayat sahası* kavramı geliştirilmiştir. Bu bakımdan, organik bir varlık olan devletin büyüme aşamasında gereksinim duyacağı yeni hayat

sahasına taşması ve sınır tanımaması doğal kabul edilmekteydi (Karabağ 2006: 12-13, Günel 2002: 108).

Bir sınırın her iki yanındaki halklar arasındaki bağlantılara katkıda bulunan başka etkenler de vardır. Sınırlar, özellikle de savaşla ilerletilmiş olanlar, çoğu zaman aynı din, dil ve etnisiteyi paylaşan halkları böler. Macaristan’daki Osmanlı-Habsburg sınırında durum böyleydi. Bu bölge sık sık çatışma halindeki iki imparatorluğu ayıran militarize bir sınır olmakla birlikte, sınırın her iki yanındaki yerli nüfuslar Macarca konuşuyor ve benzer tarımsal hayatlar sürüyorlardı. Dolayısıyla, iki farklı varlıktaki resmi bölünmeye karşın, sınır ötesindeki gayri resmi bağlar devam ettiriliyordu (Stein 2007: 16). Başka bir ifadeyle geçmişte olduğu gibi, günümüzün sıkı korunan sınırları dahi, iki taraf arasında geçişken bir duvar gibidir. Gerçekten de sınırlar, ne kadar da engellense iki taraftaki toplumların birbiriyle münasebetlerini hiçbir zaman sıfır seviyesine indirgeyememiştir. Sınırlarda mutlaka karşılıklı ticari alışverişler, bağlantılar, sosyal, dini ve kültürel etkileşimler yaşanmıştır. Dolayısıyla, bu haliyle sınırları, halklar arasında irtibatı sağlayan, yaşayan bir organizma olarak kabul etmek mümkündür.

Sınırlara bazı durumlarda çok daha fazla misyonlar yüklenmiş ve ‘Amerikan serhat ulus karakterinin Amerikan ulusunun şekillenmesinde temel nitelik oynadığını’ ileri süren Frederick J. Turner’in (1921) tezinden hareketle Osmanlı Beyliği’nin imparatorluk haline gelmesinde de aynı niteliğin varlığını iddia edenler olmuştur (Sofuoğlu 2008: 28). Gerçekten de sınır çoğu zaman yeni fırsatlarla -başta ekonomik yükselme fırsatı olmak üzere- yeni bir hayata başlanacak bir yerd. F. J. Turner, ‘her sınır gerçekten de yeni bir fırsat alanı, geçmişin köleliğinden bir kaçış kapısı sunuyordu’ diye yazarken bunu son derece etkili bir biçimde dile getirir (Stein 2007: 16-17).

Sınırdaki yaşamak veya sınıra taşınmak, iç kesimlerde bulunmayan ekonomik fırsatlar -kaçakçılık gibi- veriyordu. Sınırdaki askeri yaşam çoğu zaman yükselme fırsatı da sunuyordu. Bir askerin yaşamı daima, başat olarak devlet hazinesinden düzenli aylık şeklindeki -genellikle tutulmayan- vaatten gelen belirgin bir ekonomik çekiciliğe sahipti. Sınır kaleleri muhafızlığında barış dönemi hizmeti de, ganimet için yapılan akınlar aracılığıyla servet edinme fırsatı sunuyordu. Kale muhafaza birliklerinin sınırı geçip kasaba ve köyleri yağmalayacak silah becerisi, düşman topraklarına yakınlığı, yoldaşları ve zamanı vardı. Devletler genellikle, çapulculuk eylemi sınırın öte yanından ciddi bir tepkiyi kışkırtacak kadar ciddi olmadığı sürece, bu tür akınları görmezden geliyordu. Sınır birlikleri, kendi kazanç arzularını, her iki devletin yetkililerinin fazla gözüne çarpma riski karşısında dengelemek konusunda dikkatliydi. Sınırdaki tam ölçekli savaş, askeri eylem olasılığını yükseltip akın

ve bunun sonucundaki ekonomik çıkar fırsatlarını azaltarak, kale muhafaza askerlerine yeni riskler getiriyordu (Stein 2007: 16-17).

Bu konu, Osmanlı tarihinde uzun süre etkili bir şekilde görev yapmış akıncılar ile serhat kulu adı verilen, bir anlamda sınır bekçileri ile en açık ifadesini bulmaktadır. Bilindiği üzere akıncılar, Osmanlı sınır bölgesi savaşıları olup, yaptıkları faaliyetler ile bir taraftan Osmanlı ordusunun önünde onların işlerini kolaylaştırmışlar, diğer taraftan da Türk kültürünün öncü temsilciliği görevini üstlenmişlerdir.

Serhat kulu, hudutlardaki kalelerde ve hudutlara yakın yerlerde vazife gören askeri kuvvetlere verilen addır (Pakalın 1993: 185). Akıncı ise, keşif, yağma ve tahrip amacıyla ecnebi memleket arazisine akın yapanlara verilen addı. Osmanlılarda yaklaşık XVI. yüzyıl sonlarına kadar, mücavir devletlerle olan hudutlar layıkıyla tespit edilmediğinden, serhatlarda bulunan eyalet askeri, serhat kulu denen süvariler, barış zamanlarında bile fırsat buldukça civar memleketler arazisine tecavüz ile rast geldikleri köyleri, şehirleri yağma ederler, keşif hareketlerinde bulunurlardı (Pakalın 1993: 35-40). Geçmişte her devlette görülen bu faaliyetler, devletlerin fetihler ve savaşlar sırasında ilerleyecekleri güzergahları öğrenmesi açısından son derece önemliydi.

Akıncılar, sürekli ordu birliklerine mensup değillerdi; bunlar Rumeli'de serhat boylarına yakın yerlerde otururlar ve genellikle yaz aylarında, zaman zaman düşman topraklarına akınlar yaparlardı. Devlet akıncılar için kışla tahsis etmez, onlara maaş vermez, teçhizat ve silah sağlamazdı. Akıncılar silahlarını kendileri temin ederler ve düşmandan aldıkları ganimetle geçinirlerdi. Buna karşılık devlete vergi vermekten muaf tutulurlardı. Akıncı kanununa göre her on akıncıya onbaşı, yüz akıncıya subaşı, bin kişiye ise binbaşı kumanda ederdi. Akıncıların sayısı devletin gücüne göre azalıp çoğalmıştır. Mesela XVI. yüzyıl sonlarında sayıları 40.000 kişi kadardı. Akıncıların yaptığı üç çeşit akın vardı. 100 kişiden az akıncıyla yapılan 'çete veya potera', 100'den fazla kişiyle yapılan 'haramilik', bizzat akıncı kumandanının idaresi altında yapılan ise gerçek manada akın denilirdi. Haramilik ve akın sırasında alınan esirlerin beşte birini, acemi oğlanı yapılmak üzere kanun gereği devlet alırdı. Akıncılar, esas olarak Rumeli'de serhat boylarında bulunmakla birlikte Fatih, II. Bayezid ve Yavuz devirlerinde Anadolu'nun doğusundaki devletlere karşı da kullanılmıştır. Fetihler devrinin sona ermesi ve duraklama devrinin başlaması ile eski akınlar görülmez olmuş, akıncıların sayısı azalmaya başlamıştır. Osmanlılarda akıncılık 1595 yılına kadar yaklaşık 250 sene devam etmiştir (Özcan 1989: 249-50).

Şimdiye kadar yapılan çalışmalarda devlet sınırları, çeşitli şekillerde tasnif edilmiştir. Dağ sıralarını, denizleri, akarsularını, gölleri, ormanları, çölleri ve bataklık alanları izleyen sınırlar doğal karakterde; bu engelleri dikkate alma-

dan insanlar tarafından belirlenen sınırlar ise yapay olarak kabul edilmektedir. Öte yandan Fransız devriminden sonra aynı dil, din ve kültüre sahip topluluklar milli devletler oluşturmaya başlayınca etnografik sınır kavramı da ortaya çıkmıştır (Günel 2002: 78-79).

Devlet sınırı çeşitlerinden biri tabii (doğal) sınırlardır. Sıradağlar, akarsular, denizler, göller, ormanlar, bataklıklar dünyanın bazı yerlerinde milletleri birbirinden ayıran tabii sınırları teşkil ederler. Bu durumda sınırın tespitinde, adı geçen tabii unsurlardan faydalanılmıştır. Doğal sınırların doğrultuları, akarsuların ve dağların, uzantılarına bağlı olarak şekillenir. Göller ve bataklıklar üzerinden geçen sınırlar ise, daha çok düz hatlar halinde uzanırlar. Yeryüzünde devlet sınırlarının önemli bir kısmı tabii engellere göre tespit edilmiştir. Dağ sıraları, akarsular mümkün olabilen yerlerde göller, bu bakımdan en çok faydalanılan tabiat elemanları olmuşlardır. Bilhassa sıradağlar aşılması güç manilerdir. Ekseriya, iki taraftaki tabii ve beşeri özellikler, birbirinden farklı halde bulunur. Bu sebeple yüksek sıradağlar, adeta sınırların yaratıcısı olurlar (Korkut 1970: 9-19, Günel 2002: 79-93).

Tabii sınırlar, devletlerin her zaman tercih ettikleri sınırlar olmuştur. Bunda, arada bulunan tabii engelin karşılıklı iki tarafa geçişleri zorlaştırması ve hatta engellemesi birinci derecede rol oynamıştır. Bir örnekle açıklamak gerekirse, bilindiği gibi, İlkçağ Türkiye’sinde Kızılırmak nehri kavsi, önce Hattilerin ardından Hititlerin yurdu olmuş, Hititlerin toprak açısından genişlediği dönemlerde bile burası çekirdek ülke olarak kabul edilmiştir. Bahsedilen bölgenin bu kadar kesin ve uzun süreli yurt olarak kalması birinci dereceden Kızılırmak nehri ile ilgilidir. Aslına bakılırsa, bu nehrin iki yakası ne iklim ne yer şekilleri ne de diğer fiziki coğrafya elemanları açısından farklı değildir. Ama, dönemin teknolojik imkanlarına göre Kızılırmak nehri tabii ve büyük bir engeldir, dolayısıyla geçilmesi çok zor ve ancak belli yerlerden olabilmektedir. Geçişe uygun az sayıdaki örneklerin en önemlisi Çeşnigir köprüsü olup, bahsi geçen köprü daha İlkçağ’dan beri Kızılırmak’ın geçilebildiği az sayıdaki yerlerden biridir.

Aynı konu Osmanlı tarihinde Osmanlı-İran sınırı durumundaki dağlar için de söz konusudur. 1639 Kasr-ı Şirin antlaşmasıyla belirlenen bu sınır, bugüne kadar hemen hiç değişmeden kaldığı gibi, aslına bakılırsa daha önceki dönemlerde de zaman zaman devlet sınırı olma özelliği kazanmıştır. Elbette bu durum, bu bölgede bulunan ve bir duvar gibi geçişi engelleyen kabaca kuzey-güney yönündeki yüksek dağ sırası ile ilgilidir. Dolayısıyla bu sınır, Yerasimos’un da belirttiği (2000: 121) gibi ‘1639 yılında imzalanan ve 1746’da bir kez daha onaylanan bu sınır, ufak tefek bazı değişiklikler bir tarafa bırakılırsa bugünkü Irak-İran, Türkiye-İran ve Türkiye-Ermenistan sınırının aynıdır’.

Sınır çeşitlerinden biri yapay veya siyasi sınırlar adı altında toplanabilir. Devletler, savaşların sonuçlarına göre, ekseriya başka devletlerin de etkisiyle ve müzakereler yoluyla aralarındaki sınırı tespit ederler. Bu tip sınırlarda ekonomik kazançlar, müdafaa düşünceleri başrolü oynarlar. Sınırların doğrultuları tamamıyla masaya oturan devletlerin kudretlerine uygun olarak şekillenir. Şüphesiz bu tip sınırlar en az istikrar bulunan sınırlardır ve devletler arası münasebetlerde daima hassas noktayı teşkil ederler (Korkut 1970: 9).

Yapay sınırlar kendi içerisinde düzgün/geometrik olmayan ve geometrik olan şekilde ikiye ayrılabilir. Aslında her ikisi de devletler arasında anlaşarak masa başında çizilen sınırlardır. Ama geometrik olmayanlar arazi ve insanların durumuna göre düzgün olmayan sınırlar şeklinde iken diğerleri geometrik şekilli sınırlar meydana getirir. Bunlar devletler arasında harita üzerinde tespit edilmişlerdir. Ekserisi nüfusu çok az, bu bakımdan değersiz olan yerlerden geçerler. Hatta bunların bir kısmı, insanların o çevreye gelişinden evvel tespit edilmişlerdir. Doğrultuları düzdür. Bir kısmı meridyenler, diğer bir kısmı paraleller boyunca uzanırlar. Bazıları da paralel ve meridyenlere bağlı olmadan, yeryüzünde tespit edilen belirli noktalar arasında düz hatlar şeklinde uzanmaktadır (Günel 2002: 94-96, Korkut 1970: 9).

Yukarıda da belirtildiği gibi, sınırların diğer bir çeşidine de etnografik sınır adını vermek mümkündür. Diğer sınır çeşitlerine göre oldukça yeni bir dönemde ortaya çıkan bu sınırlar tamamıyla insan topluluklarının özellikleri dikkate alınarak tespit edilmişlerdir. Aynı dili konuşanları veya aynı dinden olanları bir tarafa toplarlar. Bunların bir kısmı, bu esasa göre devletler arasında siyasi konferanslarda, bir kısmı da halkın fikri sorularak plebisitle tespit olunurlar (Korkut 1970: 9, Günel 2002: 96-99).

Türkiye’de Sınır Kavramı

Dünya üzerinde doğada kendiliğinden bulunmayan ve insanlar tarafından belirlenen en önemli ve değişimine/güvenliğine son derece dikkat edilen devlet sınırlarından sonra, üzerinde durulacak konu, devlet içindeki idari ünitelerin/birimlerin sınırlarıdır. Bilindiği üzere, tarih boyunca merkezi otorite kurabilmiş devletler vergi ve asker toplamayı daha düzenli ve etkin bir hale getirmek amacıyla, ülkelerini bazı idari ünitelere ayırmışlardır. Osmanlı İmparatorluğu da, kendinden önceki devletlerden bu uygulamayı alarak benimsemiş ve başından beri ülkesini bir takım ünitelere ayırmıştır. Bahsedilen ayırım ise, genellikle daha evvelki devletlerde de olduğu gibi yine doğal unsurlar dikkate alınarak yapılmıştır. Gerçekten de tarih boyunca kurulan bütün devlet yöneticileri; vatandaşına daha iyi ve eşit hizmet götürmek, askeri, ekonomik ve diğer uygulamaların daha nitelikli yapılmasını sağlamak ve mümkün olduğunca her bireye ulaşmak için, sahip olduğu ülkenin içerisinde bazı idari üniteler ayırmışlardır. Tarih boyunca yapılan bu ayrımlar, idari

sınırlar vasıtasıyla yapılmış ve bunlar da tıpkı devlet sınırları gibi mümkün olduğunca tabii sınırları takip etmiştir. Tabii sınır elemanının bulunmadığı durumlarda ise, yine anlaşma yolu ile ve eskiden beri kullanılan durumuna göre sınırlar belirlenmiştir.

Anadolu’da sınırların belirlenmesi konusunda, Anadolu yer şekillerinin özellikleri birinci derecede etkili olmuştur. Gerçekten de Anadolu’nun manzarası, birbirinden sıradağlarla soyutlanmış, pek çok birim içeren coğrafi özellikleriyle dikkati çekmektedir. Anadolu yer şekillerinin kütsel dağlar ve dağ sıraları arasında uzanan çeşitli yükseklikteki ovalar, platolar, vadiler ve depresyonlardan oluşması, birbirinden ayrılmış, çoğu defa bağımsız kompartımanlar şeklinde bir yapıyı meydana getirmiştir. Bu birbirinden ayrı kompartımanlara benzeyen yapı, sadece sınırları değil, ekonomiler, kültürler vb. alanlarda da birbiriyle kaynaşmayı ve etkileşimi zorlaştırmış ve genellikle de etkileşim sürecini uzatmıştır (Tunçdilek 1986: 21-23, Sevin 2001: VII).

İlkçağ Türkiye tarihinde devletlerin sınırları ve her devletin idari birim sınırlarının var olduğu bilinmektedir. Özellikle, antik çağda Türkiye toprakları üzerinde bulunan Bithynia, Lydia, Pisidia vb. idari birimlerin sınırlarının varlığını ilgili araştırmaların hepsinde görmek mümkündür. Bu sınırlar, farklı kaynaklarda az çok değişik gösterilmişse de, mutlaka vardır ve yukarıda bahsi geçen birbirinden ayrılmış kompartımanlar, adı geçen sınırların belirlenmesinde birinci dereceden etkili olmuştur. Gerçekten de, konuyla ilgili çalışmalara bakıldığında, sınırların ana hatlarıyla tabii engelleri takip ettiği hemen fark edilebilir ki, zaten adı geçen sınırların bugüne kadar ulaşması yine tabii sınır olmaları ile alakalıdır.

Türkiye topraklarındaki devlet sınırları ile devlet içindeki idari sınırları daha sonraki dönemlerde de -aynı karakterde olmak üzere- görmek mümkündür. Persler döneminde, idari açıdan *satraplıklar* şeklinde kısımlara ayrılan Anadolu toprakları az çok değişmeyle Roma ve Bizans döneminde de idari birimlere bölünmüştür. Oldukça uzun süre varlığını koruyan Bizans devletindeki durum da farklı değildir. Daha ilk dönemlerden beri Bizans devleti de hem devlet sınırlarını hem de devlet içindeki idari birimleri olan *thema* sınırlarını mümkün olduğunca tabii sınırlar ile belirlemeye gayret etmiştir (Ostrogorsky 1995: 96-97).

Anadolu’ya Türklerin gelişinden sonra da aynı sistem devam etmiş ve sınırlar, iç-dış dinamiklerin etkisiyle evrilerek bugüne kadar ulaşmıştır. Türklerin Anadolu’ya gelmelerinden önce de Türk kültüründe sınır kavramı vardı ve belki de önceki dönemlere göre biraz daha sıkı kurallar altında işletiliyordu. Bizi bu sonuca götüren süreç, devletin elindeki araziye çeşitli kurallar çerçevesinde kayıt altına alarak, işletmeleri amacıyla halka dağıtması idi. Bilindiği üzere, bu uygulama Selçuklularda *ikta* ve Osmanlılarda *timar* adını alıyordu. Bahsedilen sistemlere göre, ülke topraklarının büyük kısmı miri, yani devlete ait kabul ediliyor, bu toprakların halka dağıtılarak tahriri yaptırılıyor ve belli

kurallar çerçevesinde işletilmesi sağlanarak hem vergi hem de askeri sistemin varlığı ve sürekliliği bu uygulamaya bağlanıyordu.

Türk-İslam devlet geleneği ve kültürü gereği çok eski devirlerden beri devam eden nüfus ve arazi tahrirlerinin yapılma sebeplerinden biri de reayanın/halkın yaptığı ekonomik faaliyetlerin türleri, boyutları ve reayanın gerçekleştirdiği ekonomik faaliyetleri yürüttüğü arazinin miktarını tespit etmekte (Afyoncu 1997: 18-20). Bu amaçla da zeamet ve timar adı verilen toprak parçalarının yönetimi sipahilere bırakılmış ve sipahilerin görevlerini düzgün yapmaları amacıyla, sorumluluk alanlarının sınırını belirlemek için bazı kurallar konulmuştu. Bazı durumlarda aksi uygulamalar görülse de genellikle bir köyün topraklarının bir sipahiye verildiği bu yöntemde, sipahilerin görev ve sorumlulukları ancak köy sınırlarının tespiti ile gerçekleştirilebiliyordu. Bahsedilen uygulamalar Osmanlılardan önce bile mevcut olup, genel çerçevesi sıkı kanunlarla belirlenmişti. Bu şekilde, Osmanlı'dan çok daha önceki dönemlerden beri var olan ve yürütülen ekonomik, idari ve askeri politikalar gereği bulunması zorunlu olan köy sınırları, kadı tarafından belirlenip *sınırname*'lere kaydedilirdi (Gümüşçü 2007: 38-60). Osmanlı'dan önce Beylikler döneminde de köy sınırlarının varlığı konusunda Karamanoğlu İbrahim Bey İmaretı vakfiyesinde yazılı olan birçok kayıttan sadece birisi bile, "Kutlu denilen ve cenuben Canason köyü hududu kısmen İnelevle köyü ve Gazi köyü" (Uzunçarşılı 1937: 102) köy sınırı kavramı ve uygulamasının köklerinin çok geriye gittiğini vurgulamaya yeterlidir.

Osmanlılar'da komşu memleketlerle olan sınırlarla il, köy, vakıf ve mülk statüsündeki toprakların sınırlarını belirlemek üzere kaleme alınan ve resmi bir özellik taşıyan belgelere hududname veya sınırname denmektedir. Bu tür belgeler, ileriki tarihlerde haritalara atfı yapılmakla beraber çizim değil çok tafsilatlı yön tarifleri ihtiva eder. Devletler arası hududu belirleyenler birer ahidnameye bağlı olarak yapılır ve tıpkı ahidnamelerde olduğu gibi iki taraf murahhaslarının bir araya gelmesi ve çizilecek hat boyunca dolaşarak eski sınırların bahis konusu olduğu yerlerde bölgeyi iyi tanıyanların bilgilerinden de faydalanmak suretiyle hududu tespit etmeleri esasına dayanır. Osmanlı toprakları dahilinde il ve köy toprakları, vakıf topraklar ve mülk arazilerin sınırları da dikkatle çizilirdi. Sınırların doğru olarak tespitinin yapılmaması halinde köylüler, timar sahipleri vb. arasında çıkan ihtilafların halli çok güçleşirdi. Sıhhatli bir sınır çizilmesi için hudut hattı üzerindeki belli başlı noktalar belirtilir. Bunlar günümüzde de olduğu gibi nehir, dağ, tepe gibi savunulabilir yerler, köy ve varoş gibi yerleşme yerleriyle palankalar, toprak ve taşla yapılan hudut işaretleridir. Arazi tahrirlerinden sonra çıkan sınır ihtilafları kadılar tarafından mahallinde incelenir ve ilgililere sınırnamereler verilir. Bunlar daha sonra merkeze gönderilerek defterhanede ilgili sancağın defterine işlenirdi. Sınırın çizilmesinde yine o bölgede yaşayan *bi-garaz* ve *ehl-i vukuf*

kimselerden faydalanılırdı. Bu hududnameler de önce hüccet şeklinde mahallinde hazırlanır daha sonra İstanbul’da *hudduname-i hümayunlar/sırmame-i hümayunlar* düzenlenirdi (Kütükoğlu 1998: 303-304).

Şu halde, sınınameler ile belirlenen sınırlar, yerinde yaşayan insanlar tarafından kesin bir şekilde biliniyor ve herkes bu sınıra riayet ediyordu. Ama, geçmişte Osmanlı devletinde harita ve haritacılık yaygın olmadığı ve kullanılmadığı (Gümüşçü 2008: 111-136) için, ne yazık ki Avrupa’daki örneklerinde olduğu gibi, geçmiş dönemler için sınırları gösteren haritalara sahip değiliz. Bu sadece idari sınırlar değil, devlet sınırları için dahi geçerli olup, devlet sınırlarının haritalarını çizmek, ancak geç tarihlerde, özellikle de XVII. yüzyıl sonlarından itibaren uygulanan bir yöntemdir.

Bilindiği üzere Osmanlıda idari yapılanma en büyükten küçüğe, vilayet/eyalet, sancak/liva, kaza, nahiye ve köy olmak üzere beşli bölünme şeklindeydi. Bunlar içinde köy ve dolayısıyla köy sınırı temel hücre/idari birim olup, köyden büyük idari birimlerin hepsi temelde köylerin bir araya gelmesi ile meydana geliyordu. Dolayısıyla, burada diğer sınırlar üzerinde durulmadan, doğrudan köy sınırları ele alınacak ve en küçük idari birim sınırları açıklığa kavuşturulacaktır. Köy sınırları konusu netliğe kavuşturulduktan sonra, köylerin bir araya gelmesiyle nahiye, nahiyelerin bir araya gelmesiyle kaza, kazaların bir araya gelmesiyle sancak ve nihayet sancakların bir araya gelmesiyle de eyaletlerin sınırları kendiliğinden ortaya çıkmış olacaktır.

Osmanlı döneminde köyler sipahinin oturduğu iskan yerleridir.⁵ Fakat hemen hemen bütün faaliyeti ziraate ve hayvancılığa inhisar eden köyler kendilerini çevreleyen ziraat sahasıyla birlikte nazarı itibara alınmak mecburiyetindedir. Bu sebepten köylerin istismar sahaları hudutlarla belli edilmiştir. Sınırları gayri muayyen olduğu takdirde gerek reaya gerekse dirlik sahipleri arasında münazaa eksik olmadığından bu sınırların tayinine hususi bir ehemmiyet verilmekte idi. Yeni yapılan tahrirlerin başlıca vazifelerinden biri, birbirine karışmış olan köy topraklarının, tarla, yaylak, mezraa ve ormanların sınırlarını tayin etmektir. Tahrirden sonra çıkan sınır ihtilafları kadı tarafından mahallinde, reaya ve dirlik sahiplerinin ellerindeki berat ve defter suretlerine göre, tahkik olunur ve padişahın hükmüyle, alakalılara bir *sırmame* (şeklen bir padişah beratı olan özel bir belge) verilirdi. Kadının hükmü, kadıaskerin tasdikiyle defterhaneye gönderilerek orada ilgili defterde yerine iştirilirdi (İnalçık 1987: XXVII-XXVIII).

Osmanlı’daki idari ünitelerin toprakları yanında, idarecilerin ve reayanın haklarını da belirleyen idari sınırların uzun süre işleyebilmesi için genellikle *tabii/doğal sınır* olması gerekiyordu. Bu amaçla köy sınırları da dahil olmak üzere Osmanlı mülki idare sınırları büyük akarsu, göller ile sıradağların ve tek dağların su ayrımları/su bölümü çizgileri ile doruklarına ve halkın bugün bile hala kullandığı *akar-bakar* veya *su akan-göz bakan* (mesela Ankara-Çubuk

çevresinde bu tabir hala kullanılmaktadır) tabirine uygun olarak belirlenmiştir.⁶ Akar-bakar deyimi XVI. yüzyıl Osmanlı belgelerinde dağların, yaylakların ve vadilerin hangi idari bölgeye, hangi yüzünün ait olduğunu belirtmek için kullanılmıştır. Bu deyimın bölge ve sınır tayininde halkımız arasında hala kullanılması da, bunun köklerinin Orta Asya'ya eski Türk-Töresi'ne dayandığını gösterse gerektir. Bu konuyu tahrir defterlerindeki kayıtlardan yaptığı alıntılarla Kırzioğlu (1975: 112-115) açık ve kesin bir şekilde göstermiştir.⁷

Derleme Sözlüğü'nde akar-bakar için, 'bakımlı/mütenazır toprak meyli, haddi fasıllar' açıklaması yapılmıştır. Bunlara bütün Kars, Ağrı, Erzurum ve Erzincan illeri ile sınır ötesindeki Türklük bölgelerinden Ahıska, Tiflis, Revan, Gence ve Hoy ile Tebriz'i de eklemek gerekir (Kars'ta buralardan gelme göçmenler arasında da, sınırlar bu deyimle belirtilmektedir). Bu deyimdeki *akar*, yağmur ve kar suları ile daimi akarsuların akış yönü; *bakar* ile de, dağın veya sıradağların, sırtların bir meskun yere bakış yönü veya bir yerden o dağ ve sıradağların kuşbakışı görünüş yönü anlamlarına gelmektedir (Kırzioğlu 1975: 115). S. Cikiya'nın ayrıntılı haritaları kullanarak hazırladığı ve 1595 Ahıska Vilayeti tahrir defterlerindeki köyleri gösterdiği çalışmada, nahiye ve sancak sınırlarının tabii sınırlara ve *akar-bakar*'a göre çizildiği hemen görülmektedir (Kırzioğlu 1975: 114). Aynı konuya M. A. Erdoğan (1998: 24-30) da temas etmiş, Osmanlı'da sınırların belirleyicisi olarak sıradağlar, yollar, göller ve dağ geçitlerinin kullanıldığını ifade etmiştir. Ayrıca, bu konu Lowry'nin (1992: 132) yaptığı bir çalışmada çok çarpıcı bir şekilde gözlenmektedir. Lowry'nin Maçka için yaptığı çalışmada, XVI. yüzyıl sınırlarının gösterildiği sayfa 132'deki harita ile günümüz Maçka ilçesi sınırları karşılaştırılırsa her ikisinde de belirleyici unsurun Değirmendere Çayı havzasının su bölümü çizgisi olduğu hemen dikkati çekmektedir.

Yine bu konuyu vurgulamak üzere, halkın günümüzde Çoruh ve Yukarı Kür boylarındaki Kıpçak/Kuman kolundan gelme yerli Türklerin (mesela Allahuekber Çamandar-Baba ve Kısır ile Ulgar dağları çevresinde), bir dağın veya sıradağların kendi buldukları yere göre ötede, yani arkada kalan görünmeyen yönüne *o-yüz/öte-yüz* ve kendilerine bakan yönün de *bu-yüz*⁸ diyerek, köy ve yaylak sınırlarını ona göre tespit ettikleri görülmektedir (Kırzioğlu 1975: 115). Bütün bunların da gösterdiği üzere Osmanlı'da sınırlar büyük ölçüde su bölümü çizgilerinden, akarsulardan geçirilmiş, dolayısıyla idari sınırlar tespit edilirken sahanın jeomorfolojik (topoğrafik) özelliklerine birinci derecede önem verilmiştir (Gümüşçü 2001: 133, Doğru 1992: 87).

Osmanlı İmparatorluğunda en küçük idari ünite olan köyde *sınır kavramı*, timar sistemi ve devletin ekonomik politikası gereğince zaten olmak zorundaydı. Çünkü Osmanlı yöneticileri mümkün olduğu kadar çok vergi toplayabilmek için hakimiyetindeki bütün toprakları, sipahiler yönetiminde reayaaya işlettiyordu. Reaya elin-

deki topraklar ise çift, nim çift, ekinlü, bennak, zemin, dönüm şeklinde tasnif edildiğinden, yerine göre büyüklüğü değişse de mutlaka sınırları belli idi. Toplanan vergiler toprak miktarına göre alındığından toprağın büyüklüğü, geliri toplayan sipahiler arasında karışıklık olmaması için de köylerin sınırları belli olmak zorundaydı. Köylerdeki sınırlamanın sadece mera, orman vb. bakımından reaya için değil, bizzat timar sahibi için de birçok bakımdan büyük bir önemi vardı. Çünkü bir timar sahibi kendisine ait bir köyün sınırı içine hariçten gelip ekip biçenlerden öşür ve dönüm resmi, yahut geçici bir zaman için, mesela sadece kışlayanlardan tütün (duhan) resmi, koyunlarından kışlak resmi gibi vergiler alırdı (İnalçık 1987: XXIX). Bir kanunnameye köy sınırı hakkında “Osmanlı’da bir sınırın belirlenmesi, iki köy halkı arasında mezraa ve meralar bulunduğu birbirine tecavüz etmemeleri içindir” (Uysal 1982: 82) hükmü konularak yukarıdaki ifadeler desteklenmiştir.

Şu durumda hemen hemen bütün faaliyeti ziraata ve hayvancılığa dayanan köylerin, bu yüzden istismar sahaları hudutlarla belli edilmiştir (İnalçık 1987: 38). Çeşitli amaçlar için birçok belgede bulunan konu ile ilgili kayıtlar⁹ köy sınırı kavramının eskiliğini ve yaygın bir şekilde kullanıldığı gerçeğini en güzel şekilde kanıtlamaktadır.¹⁰ Bu amaçla incelediğimiz kanunnamelerden sonra görebildiğimiz tahrir defterlerinde kayıtlı olan ve aşağıda nakledilen alıntılar,¹¹ XVI. yüzyılda bütün köylerin işleyen bir sınırının bulunduğunu şüphe bırakmayacak şekilde ispatlamaktadır.¹²

XVII. yüzyıl sonlarına doğru hazırlanan bir kanun mecmuasında tahrir dışındaki kalan (hariç-ez defter) köyler bahsinde köy sınırları hakkında oldukça ayrıntılı bilgiler vardır. Buna göre:

... bu toprakların tamamında bulunan yerler, kaleler, köyler, mezraalar, ahali ve arazisi nice kez yazılmış olup ölçülerek ve sayılarak yazılır. Hudutları, çevresi, içinde bulunan dağları, tepeleri hatta denizleri, timarın eni-boyu, adaları, konakları, evleri Osmanlı Devletinin tarihiyle beraber tamamen deftere alınmıştır. Öyle ki, defterin dışında bir tek çiftçi bile kalmamıştır. Defter dışı deyimini kullanabilmek için iki köy arasında tartışmasız ziraat edilebilen ve ekilebilen boş arazi bulunması gerekir. Öyle ise şimdi bu değerlendirmeye göre, bundan sonra hiçbir yerin defter dışı olmaması lazım gelir. Çünkü her köy ve mezraanın sınırları ikiden az değildir. Ya tam olarak belirlenmiştir veya belirlenmemiştir. Her türlü birdir ki, Osmanlı topraklarında bulunan belde, köy ve mezraalar birbirine bitişiktir. Özellikle sınırları ayrılmamış ve hudutları müşterek olan köylerin ayrılmayan yerleri üzerindeki toprağa ihtiyaçlarından dolayı güzelce yerleşeler, defter dışı olmak için bu iki köy arasındaki açık yerlerin bulunması ve araya girmesi mümkün değilken, birbirlerine bitişik ve sınırları ayrılmamış olan iki köy arasında bir müstakil arazi meydana getirmek ve defter dışı demek nice mümkündür (Uysal 1982: 81-82).

Böyle durumlarda devlet, sınır anlaşmazlıklarının büyümemesi için en kısa sürede görevlileri o karyelere gönderir ve yukarıda belirtilen kurallara göre köylerin sınırları belirlenirdi. Daha önce de söylendiği gibi, bir amacı da sınırları tespit etmek olan tahrirlerden sonra ihtilafli yerlerde tahkikat sonucu ilgililere bir *sınırname* verilirdi.¹³ Bu şekilde verilen sınırnameyi vermeye yetkili makamın aslında birçok konuda söz sahibi durumundaki kadı yerine sultanın olması,¹⁴ kadıya olan güvensizlikten değil, konunun hassasiyet ve öneminden kaynaklanıyor olsa gerekir.

Sadece teorik açıdan değil, uygulama bakımından da oldukça önemli olan köy sınırlarının belirlenme süreci de Osmanlı belgelerinde açıkça belirtilmiştir. XVII. yüzyıla ait bir eserde, tamamen farklı bir bağlamda -vezirlere normalden daha fazla köyün temlik edilmesinin yanlış olduğu ve bu tür hataların bir daha olmaması için nasıl hareket edilmesi gerektiği izah edilirken- kaydedilen bazı ifadeler köy, sınırlarının belirlenme aşamalarının şu şekilde gerçekleşti-riildiği kaydedilmiştir:

Bu vechle mülk-name-i hümayun yazıldıktan sonra kendilerine tabi olan bir kadıya ve yahud müderrise: ‘Var bu karyenin sınırın tayin eyle’ diyü hükmi-şerif ile gönderdükte ol dahi kezalik mansıb ucundan terk idüp, ol karyenün üzerine varup, kadimi sınırı üzerine gitmeyüp, etrafında olan ziamet ve timar karyelerinün ala yirlerin alup: ‘Bu karye sınırındandır’ diyü cebren fuzuli bir yire taşlar diküp ve alametler nasb eyleyüp, mufassalan sicill idüp, suretin imzalayup, ve mühürleyüp, südde-i saadete götürdükte ana göre sınır-name-i hümayun dahi yazdururlar ve ol yirleri alınan ziamet ve timar sahipleri başları havfından dava ve nizaâ cüret idemezler (Yücel 1988: 177).

Bu şekilde yürütülen sınır tespit işleminde, köy sınırlarının tayini için öncelikle doğal sınırlar dikkate alınıyor, eğer doğal belirleyici bir unsur yoksa eskiden beri yapılan uygulama ile *dikilitaş/deliktaş/dikmetaş* adı verilen sınır taşları ve duvarlar kullanılıyordu. “Bir sipahinin sınuru bozulup sınırları belürsüz olsa ol karye ahali ile üzerine varılup vaz-ı alaim olan taşları dikmek kanundur” (İnalçık 1987: XXIX). “Böyle açıklayıcı bir kayıt koymadıkları durumlarda kendileri tarafından hudutların belirlenmesi için, sözgelimi kendi anlayışlarına göre vadiye duvar gibi işaretler koyarak aralarında sınır tayin etseler” (Uysal 1982: 82) gibi belgelerde geçen ifadelerden yapılan uygulamaları görmek mümkündür. Köy sınırlarının belirlenmesinde en fazla kullanılan uygulama halindeki *dikilitaş* dikme yöntemini, birçok örneğin bulunduğu tahrir defterlerinden H. 982/M. 1574 tarihli Hüdevendigâr defterine sonradan ilâştirilen bir kayıttan ayrıntılı bir şekilde takip etmek mümkündür. Buna göre 1574 tarihinde tahririn yapıldığı sırada bulunmayan ama daha sonra ihtiyaç hasıl olduğundan bir derbent köyü olarak kurulmasına karar verilen Kurtbeleni köyü sınırlarının dikilitaşlar yardımıyla

belirlenişinin güzel bir izahı 21 Cemaziyelahir 1139 tarihinde (24 Ocak 1727) kaydedilen bu notta yapılmıştır.¹⁵

Köy sınırı tespitinde dikilitaşların kullanıldığı, köy sınırlarının yan yana gelecek kaza ve sancak sınırlarını oluşturduğu konusunun daha iyi anlaşılması için 1500 yılına ait bir tahrir defterinde kaydedilmiş olan Kayseri kazasının hududnamesini aynen buraya almakta fayda vardır:

Kayseriye sınırı ki Karamanoğlu zamanında tasarruf olunmuş Kaya ve Şeyh köyünden Kustere Dağı’na tabi ne kadar mezraa ve yaylak ve kışlak varsa Alaeddin Han’a varınca andan Kazık Deresi başına, andan Kılıç Deresi başına, andan Gedük hududuyla andan Çubuğ hududuyla andan Kurd Kulağı hududuyla andan Ilgun Deresine, Darberne hududuyla andan Ortayol’a, andan Kabadağ hududuyla andan Özekebaşı’ndan Odunluğa varınca andan Eğribel, andan Dere Boğazı’na andan Koramaz hududuyla andan Ortaviran’a varınca andan dikilitaşa andan Pınarlıca Gözü andan Sahurkalesi’nden berisü andan Ağçaçalı eteğinden Su dikine andan Kızılca Irmak’dan Harmancüğe andan Elkin’e andan Tekürtaş hududuyla andan Beşbarmağa andan Omuzugüçlü’ye andan Safataş’a Karahisar’dan gelince uluyola varınca andan Yoran köyünden andan Küçük dikilitaşa andan Çalılar andan Yuve Deresi’ne andan Suvirmez’in orta başına andan Boyaluensesi’nden andan Sivas Irmağı’na geçer. Akpınar’ın anaru (?) yanındaki çaydan İsmail Seferi’nin depesine varır, andan Akarca Pınarı başına andan Göloyuğu andan İtikavağa andan İldilake (?) andan Akpınar başına andan Osman Paşa’ya andan Sungur Köprüsü’ne andan Buladıözü’nün iki geçesinden Rumdiki’ne varur andan Akdağ burnundan Sarvani dibinden andan İğdirözi’nin yukarı başından andan Yüzerlik Geçidi’ne andan Çubuk Boğazı’na varınca ki Malya Ovası’dır Kayseriye sınırındır (İnbaşı 1992: ekler).

Geçmişte köylerin sınırlarını tespit etmek amacıyla *dikilitaş* yöntemi o denli etkili ve yaygın bir şekilde kullanılmıştır ki, bugün dikilitaşların hatırası yer ve mevki isimleri dışında birçok köyün adında da yaşamaktadır. Türkiye çapında dikilitaş adını taşıyan 8 tane yerleşme merkezinden iki tanesi İstanbul ve Niğde’de, birer tane de Kayseri, Konya, Adana, Sivas illerinde bulunmaktadır. Bu isim dışında yine dikilitaş fonksiyonundan gelen Dikmetaş ismi Gaziantep, Malatya ve Urfa illerinde, Dikilikaya ismi Afyon ilinde, Dikili ismi, İzmir, Malatya, Muğla ve Adana illerinde varlığını korumaktadır. Bu isimler dışında Delikkaya (Ankara, Çorum, Kahramanmaraş, Ordu, üçü İçel, ikisi Sivas illerinde), Deliklikaya (İstanbul), Deliklitaş (İzmir, Kayseri), Deliktaş (Balıkesir, Burdur, üçü Erzurum, Kastamonu, üçü Sivas illerinde), Diktaş (Sivas) köy isimleri de burada belirtilmelidir (Anonim 1946: 300-28).

Osmanlı köylerinin sınırları yukarıda ifade edildiği şekilde belirlendikten sonra en küçüğünden en büyüğüne ülkenin bütün idari ünitelerinin sınırları belirlenmiş oluyordu. Bir köydeki reyanın bütün topraklarını düşündüğümüzde o köyün sınırı oluşuyor, köy grupları düşünülürken ise sırasıyla nahiye, kaza, liva ve vilayet sınırları belirleniyordu. Osmanlı İmparatorluğu'nun idari yapısının temelde askeri ve adli olmak üzere iki şekilde ele alındığı bilinmektedir (Akdağ 1974: 82-103, Ünal 1997: 235). Fakat her iki durumda da en küçük ve temel idari birim köy olduğu için, sınırlar açısından bir şey değişmiyordu. Buradan, Osmanlı uygulamasında kaza, sancak ve diğer idari birimlerin sınırlarının hiç değişmediği anlaşılmalıdır. Gerçekten de bırakın erken dönemleri, toprak fetihlerinin durmasından sonraki dönemlerde bile sürekli idari sınır değişikliklerinin yaşandığı bilinen bir gerçektir. Ama ayrıntıya girilir ve köy bazında çizilecek haritalar ile konu incelenirse, değişikliklerin sadece köylerin idari bağılıklarının değiştirilmesi şeklinde gerçekleştiği söylenebilir. Başka bir ifade ile zamanla birçok nahiye, kaza, sancak ve eyalet sınırları değişikliğe uğrasa da, değişen şeyin köyün sınırları olmadığı, bütünüyle belli köylerin önceki bağlı olduğu idari merkezinden başka bir merkeze bağlanması sonucunda ortaya çıkan bir değişiklik olduğu anlaşılmaktadır.

Eskiden beri varlığını koruyan köyler arasında boş arazi kaldığında, ya çevre köyler orayı mezraa olarak değerlendiriyor, ya da devletin şenlendirme politikası gereği oraya yeni bir köy kuruluyordu. Dolayısıyla sadece köyün değil, köyün bağlı olan mezraa, çiftlik, yaylak ve kışlakların bile sınırları belirlenmiş oluyordu. Gerçekten de bu söylediklerimizi destekleyici bir belge Kayseri'ye ait bir tahrir defterinde bulunmaktadır. Osmanlılar Kayseri'yi Dulkadiroğulları elinden alınca, daha önce Karamanoğulları-Dulkadiroğulları arasında geçerli olan Kayseri kazası sınırı, birçok kimsenin şahadeti, Mehmed ve Subaşı Candaroğlu isimli iki görevlinin marifetiyle belgelenecek yeniden uygulamaya sokulmuştur (İnbaşı 1992: 32). Bahsi geçen bu belgeye göre kaza sınırı, köy sınırlarının esas alınması ile belirlenmiş ve kayıtlara geçirilmiştir. Böylece, köy-kaza-sancak ve eyalet sınırları yani, Osmanlı ülkesinin bütün idari birimlerinin sınırları belirlendikten sonra, Osmanlı ile komşu devletler arasındaki sınırlar da yine aynı şekilde belirlenmiş oluyordu. M. Molnar tarafından yapılan bir çalışmada, Osmanlı ile Habsburg devleti arasındaki sınır tespit edilmiş, ama bu defa ilave olarak Habsburg tarafında harita uzmanları da bulunduğu için sınır, haritalar üzerinde çizilmiştir (Molnar 1999: 472-479).

Osmanlıda var olan bu köy sınırı sistemi, uzun süre mükemmel bir şekilde yaşamış ve bazı bozulmalar olsa bile varlığını imparatorluğun sonuna kadar korumuştur. Dolayısıyla bugün Türkiye'de köy muhtarlıklarında bulunan *hudutname*¹⁶ (Özçağlar 1996: 8) adı verilen belgeler yukarıda izah edilen Osmanlı dönemi sınırlarının devamından başka bir şey değildir. Bazı kay-

naklarda, Türkiye’de sınır kavramının XX. yüzyılda oluştuğu söylene de (Hütteroth 1968: 97-98), yukarıda görüldüğü gibi Osmanlı dönemine ait belgelerde ‘köy sınırından, köy sınırı yakınında olmaktan ve sınır anlaşmazlıklarından’ bahseden birçok örneğin olması, o dönemde köy sınırlarının varlığını ve önemini yeterince vurgulamaktadır. Hatta sadece var olması değil, işleyen bir sınır kavramının olması belgelerde bu tarz ifadelerin artmasına yol açmıştır. Aslına bakılırsa, Osmanlıda var olan anlayış nedeniyle sadece köy sınırları değil, onların meydana getirdiği kaza ve sancak sınırları da bazı durumlarda çok fazla değişikliğe uğramamış, hatta Osmanlılar genellikle erken dönemlerde genellikle fiziksel ve ekonomik faktörlerin belirlediği fetih öncesi idari sınırlara bağlı kalmışlardır (İnalçık 2000: 181). Böylece daha önceki dönemlerin idari sınırları, tabii sınırlara uygun yerlerde asırlarca değişmeden kalmıştır.

Uzun Osmanlı döneminden sonra, cumhuriyet dönemine gelinirse, birçok uygulamada olduğu üzere, köy sınırı konusunda da sürekliliğin devam ettiği görülebilir. Bugün ülkemizde yürürlükte olan köy kanununun üçüncü maddesi köy sınırlarının çizilmesine ilişkin hükümler getirmiştir (Arcak-İmsel 1970: 255). Konumuz açısından önemli olan kanunda aynen şunlar belirtilmektedir:

Bu kanunun hükmü başlar başlamaz her köyün sınırı ihtiyar meclisi tarafından bir kağıda yazılır. Sınır için komşu köyler ile aralarında uzlaşamadıkları yerler varsa bu da gösterilir ve yazılan emir kağıdı ihtiyar meclisince mühürlenerek nahiye müdürüne gönderilir. Nahiye müdürü de bu sınır kağıdını kaza veya vilayete gönderir. Oralarda idare meclisince sınır kağıdı tetkik ve tasdik olunduktan sonra tasdikli bir örneği tekrar köy ihtiyar meclisine verilmek üzere nahiye müdürüne yollandığı gibi asıl sınır kağıdı da tasdikli olarak tapu idaresine verilir. İki köy arasında uzlaşılabilen sınırlar için idare meclisleri tahkikat ve tetkikat yaparak sınırı beşinci maddeye göre çizip her iki köye de tasdikli birer örneğini gönderir ve bu katidir. Kazadaki bütün köylerin tasdikli sınır kağıtları tapuca bir deftere yazılıp defterin altı idare meclisine tasdik ettirilir. Ayrıca bu tasdikli defterin bir sureti de tapuca çıkarılıp idare meclisinde saklanmak üzere verilir. Köy sınırlarına ait işlerde Devlet daireleri ve mahkemelerce bu tasdikli defterler esaslır (Anonim 1991: 1).

Eskiden beri bir köyün sayılan bütün tarla, bağ, bahçe, çayır, zeytinlik, palamutluk, baltalık ve ormanlar sınır içinde kalmalı diyerek, bu kanunun 4, 5 ve 6. maddeleri bir köyün sınırının nasıl çizilmesi gerektiği konusuna ayrılmıştır (Anonim 1991: 2-3). Böylece, sadece sınır kavramı değil, sınırın tespiti ve diğer uygulamaları da hemen hemen aynı özellikleri ile beraber cumhuriyet dönemine intikal etmiştir.

Sonuç olarak, buraya kadar verilen bilgilerden anlaşıldığı gibi, sınır kavramı çok eski tarihlerden beri var olmuş ve insan hayatı ile devletler arasındaki

münasebetlerde kullanılmıştır. Önceleri kesin olmayan ve genişçe bir kuşaktan oluşan devlet sınırları, zamanla hayati önem kazanarak kesin ve daha ince şeritler ve hatta çizgilerden oluşmaya başlamıştır. Kaçakçılık, mültecilik, yasa dışı diğer işler ve devletlerin gücü oranında sahip çıktığı toprakları başkasına kaptırmamak düşüncesiyle vazgeçilmez önem arz eden sınırlar, anlaşmazlıklarda günümüzde devletler arasındaki savaşımlara bile sahne olmaktadır. Dolayısıyla devletler, sahip oldukları sınırların mümkün olduğunca tabii sınırlar olmasına, yani kolay savunulmasına dikkat etmişlerdir. Fakat tabii engellerin bulunmadığı yerlerde, başka önlemler alarak, yine sınırlarının güvenliğini sağlamak adına çeşitli uygulamalar yapmışlardır.

Devlet sınırlarının içerisinde, yönetim tarafından belirlenen daha küçük idari birimlerin de sınırları olmuş ve tarih boyunca yöneticileri uğraştıran önemli bir konu halinde kalmıştır. Osmanlı örneğinde olduğu üzere, en büyük idari birim eyalet, sonra sancak, kaza ve nahiyelerin sınırları tamamen en küçük idari birim köy sınırlarına dayandırılmış, böylece en küçük idari birimler yan yana geldiğinde yukarıda sayılan birimleri meydana getirmiştir. Köy sınırları da tıpkı devlet sınırındaki gibi, mümkün olduğunca tabii sınırları takip etmiş ve yine tabii sınırların bulunmadığı yerlerde yönetimler tarafından kabul edilen işaretler, dikilitaşlar vs. ile köy sınırları belirlenmiştir. Köy sınırları belirlendikten sonra, zamanla nahiyeye, kaza, sancak ve eyalet sınırları değişikliğe uğrasa da, değişen şeyin köyün sınırları olmadığı, bütünüyle belli köylerin önceki idari merkezinden başka bir merkeze bağlanması sonucunda ortaya çıkan bir değişiklik olduğu anlaşılmaktadır.

Köy sınırı, köyü oluşturan meskenler, tarlalar, bağlar vb. bulunması zorunlu vazgeçilmez unsurlardan biridir. Köy sınırı, Türk-İslam gelenekleri, idari, askeri, iktisadi ve kültürel yapı gereği Osmanlı öncesi devletlerde de vardı ve özellikle Osmanlı devleti tarafından iyice geliştirilip yaygınlaştırılmıştı. Osmanlıdan böyle bir mirası devralan Türkiye ise, cumhuriyetin kurulmasını takiben daha 1924 yılında yürürlüğe soktuğu köy kanunu ile konuya sahip çıkmıştır. Geçmişte olduğu gibi bugün de en küçük idari ünite olan köyün sınırlarının varlığı, aynı zamanda onun idari yönden bağlı bulunduğu nahiyeye, kaza, il vb. daha üst idari ünitelerin de sınırlarının varlığını kanıtlamaktadır. Kabulünden günümüze kadar bu kanun yürürlükte olmasına rağmen köy sınırı kavramı, ister kamu kesimi hizmetlerinde isterse araştırmacıların çalışmalarında hak ettiği yere kavuşamamıştır. Konunun yerleşmesi, sadece araştırmacılar için değil köylerde yaşayan insanlar için de oldukça önemlidir. Çünkü cumhuriyetin ilanından sonra köylerden mahkemelere yansıyan davaların büyük bir çoğunluğunu köy sınır anlaşmazlıkları oluşturmaktadır. Bu nedenle, en kısa zamanda köy envanter etütleri ile belirlenen köy sınırları, bütün ülkemiz için oluşturulacak bir projede bütün yönleriyle derinlemesine ele alınmalıdır. Bugün, Köy Hizmetleri Genel

Müdürlüğü’nde tek tek bulunan köy sınırlarının Devlet İstatistik Enstitüsü tarafından bütünleştirilmiş hali ilgili uzmanlardan oluşturulacak bir heyetçe yeniden ele alınarak bütün ilçe ve illerimizin köy sınırlarının bulunduğu haritalar çizilmektedir. Ancak bu şekilde ülkemizin standart bir idari bölünüş haritası tamamlanacak ve bundan sonra yapılacak bütün araştırmalar ile hizmet çalışmalarında, köy sınırları dikkate alınacaktır.

Açıklamalar

1. Bu çalışma, tarafımızdan yürütülmekte olan “Açıklamalı Türkiye Tarih Atlası ATTAP” isimli TÜBİTAK projesinin giriş bölümünün bir kısmıdır.
2. Türkiye ile Yunanistan arasındaki Ege sorunu esasen bu türden bir anlaşmazlığın sonucu ortaya çıkmıştır. Türkiye ile Yunanistan arasında var olan ve karasuları, kıta sahanlığı, FIR hattı-hava sahası ve adaların silahlanması olmak üzere dörde ayrılacak sorunlara Ege sorunu denilmekte olup, kıta sahanlığı konumuzla ilgili olan maddedir. Fazla bilgi için bk.: http://strate.blogcu.com/turkiye-ile-yunanistan-arasindaki-ege-sorunu_653798.html. 23.09.2008.
3. Hücre zarı ya da hücre membranı, hücrenin dış kısmında bulunan, molekülleri özelliklerine göre hücre içine alan veya dışarı bırakan katmandır. Hücre zarı ve geçişkenliği hakkında fazla bilgi için bk.: http://tr.wikipedia.org/wiki/H%C3%BCcre_zar%C4%B1. 23.09.2008.
4. Akritai, Bizans ordu sisteminde yer alan, Latinlerin İstanbul’u işgalinden sonra İznik’e yerleşen hanedanın kurduğu sınır koruma teşkilatının adıdır. Fazla bilgi için bk.: <http://en.wikipedia.org/wiki/Akritai>. 23.09.2008.
5. Osmanlı dönemi çalışmalarının hepsinde köylerin sipahinin oturduğu iskan merkezleri olduğu vurgulanırsa da belgelerden köylerin tamamında bir sipahinin bulunmadığı anlaşılmaktadır. Çünkü, köyler sipahilere gelirleri miktarı dikkate alınarak verildiğinden bazen geliri az olan birden fazla köyün tasarrufu bir sipahiye verilebiliyordu. Dolayısıyla her köyde bir sipahinin bulunması söz konusu olmuyordu. Bu konuda İcmal ve Timar defterlerinde çok sayıda örnek bulmak mümkündür. Mesela bk.: TT 58, 188, 392.
6. Aslına bakılırsa bu durum eşyanın tabiatına uymaktan başka bir şey değildir. Çünkü mesela bir dağın bir yamacındaki yerleşmelerde yaşayan insanların alışveriş ve diğer münasebetler için o dağın diğer yamacındaki yerleşmelerle değil de aynı yamaçtaki yerleşmelerle irtibata geçmesi kadar doğal bir durum olamaz.
7. “Çıldır kazasının tarafı hududu sınuru, Karataş’tan Küçük Akbaba dağının akar-bakarından, Büyük Akbaba dağının dahi akar-bakarından ” Diğer örnekler için bk.: (Kırzioğlu 1975: 112-115).
8. Öteyüz ve bu yüz kelimelerinin aynı anlama gelecek şekilde, kendi memleketimiz olan Sungurlu/Sarıkaya köyü ve çevresinde kullanıldığını yaptığımız arazi araştırmaları sırasında tarafımızdan tespit edilmiştir.
9. “Her karye ve mezraanın cihet-i hudutları ikiden hali değildir. Ya mümtaz-ı muayyen veya meşa-ı gayri muayyendir, ala külli takdirin mukarrerdir ki, memaliki

- mahrusada vaki olan bilad ve kura ve kila ve mezari birbirine mutassıldır, husus-ı meşa ve müşterek ül-hudud olan karyelerin meşaiyyet üzere olmaları arza müzayekaları kemal olup ittisal andandır” (İnalçık 1987: XXVIII), ve ayrıca “sınırı muayyen ve mümtaz olan karyelerin.” (Barkan 1943: 281).
10. Bulabildiğimiz en eski tarihli kayıtlardan biri de, Rikabdar başı İsmail Bey’e verilen Karakur köyünün emre binaen tayin kılınan sınırı hakkındaki bir fermandır. Gayet açık bir Türkçe ile yazılan bu XV. yüzyıl belgesi H. 857/M. 1453 tarihlidir. Fazla bilgi için bk.: (Uzunçarşılı-Baybura-Altındağ 1985: 1).
 11. 1500 tarihli bir evkaf defterinde vakıfların geliri arasında sayılan zemin ve bağları tarif ederken “sinur-ı Kürd, sinur-ı Ağras, sinur-ı Yeniceköy” (TK 565 muhtelif yerler) gibi açıklamalar yapması, yine aynı defterde “Şeyh Halil’in olub karye-i Kürd sinurunda.” (TK 565, s. 75b) şeklindeki kayıtlar bu açıdan önemlidir. 1541 yılında hazırlanan mufassal tahrir defterde yine buna ait birçok örnek vardır. “Mezraa-yı Karabörk ve Alpgazi nezd-i sinur-ı karye-i mezbure (Üzeyir) (TT 415, s. 128), mezraa-yı Avşarcık nezd-i sinur-ı karye-i mezbure ve mezraa-yı Yarımca nezd-i sinur-ı karye-i mezbure (Mervan) (TT 415, s. 129), mezraa-yı Karacakuyu der sinur-ı karye-i Divle” (TT 415, s. 140). H. 1172/M. 1758 gibi daha geç tarihli bir belge ise, sınır ihlali yüzünden anlaşmazlık çıktığı ve ilgili yöneticilerin adı geçen sınırı teftiş ve kontrol etmeleri ile ilgilidir. Bu belgede aynen şu ifadeler kayıtlıdır: “. kendü hudutlarına kanaat itmeyüp ziyadeye tecavüz ile”, “ferman-ı alişan mucubince karye-i mezburun hudud-ı sinur-ı teftiş ve tefahhus olundukda..” (TT 615, s. 26/Ek-1). Buna benzer şekillerde Osmanlı belgelerinin hemen hepsinde köy sınırları konusunda sayısız örnekler bulmak mümkündür.
 12. Mesela 1588 tarihli TK 107 nolu Teke Sancağı defteri, s. 151b’de “Karye-i Kuru, Emin Bekir ve Yusufklar halkı ziraat ider, der sinur-ı karye-i mezbure”, s. 215’te “karye-i mezbure (Örgünt) sinurunda olub kadimden”, s. 225’te “kadimden karye-i mezbure (Burdurcuk) sinurunda olub”, s. 253’te “karye-i mezbure (Nehr-i Kılıç) sinurunda” gibi çok daha fazla artırılabilir kayıtlar da bu meyanda sayılabilir.
 13. Bir sınıname örneği (nispeten 1727 gibi geç tarihli) için bk.: (Gümüşçü 2007: 38-60). Bu makalede verilen sınınameler, Osmanlı arşivlerinde yüzlercesi bulunan örneklerden sadece biridir. Tek tek köylere ait sınınamelerin daha geç tarihli için yine aynı makaledeki Paşayığit ve Beğendik köyü örneklerine bakınız.
 14. “ve kuzat ve nüvvab reaya beyninde mera davası için virdikleri hüccet sınıname değildir, sınıname oldur ki emr-i şerifle kesilmiş ola” (Barkan 1943: 282).
 15. Köy sınırlarını belirlemede oldukça yaygın bir şekilde kullanılan dikilitaş yöntemi, dipnotlardaki alıntılar yanında diğer belgelerden de takip edilebilir. TK 80, v. 148a-148b. Bu sınıname Ö. L. Barkan-E. Meriçli’nin çalışmasında da zikredilmektedir. Buradaki açıklamada, H. 1118/M. 1706 ve H. 1139/M. 1726 tarihli iki tane ilam vardır. 1139 tarihli olan ilam, bu köyün sınınamesi olup önceki ilam aynı köyde yapılan tahrir sonuçlarını içermektedir. Fazla bilgi için bk.: (Barkan-Meriçli 1988: 465).
 16. Ülkemiz köylerinde bulunan hudutnameler, daha cumhuriyetin ilk yıllarında çıkan köy kanununu takiben hazırlanmıştır. Bu yıllarda hazırlanan ilk hudutnamelerden iki tanesi için bk.: (Gümüşçü 2007: 38-60).

Kaynaklar

- Tahrir Defterleri*: Ankara. Tapu-Kadastro Genel Müdürlüğü. Kuyud-ı Kadime Arşivi TK 80, 107, 565. İstanbul. Başbakanlık Osmanlı Arşivi TT 322, 415, 615.
- Afyoncu, Erhan (1997). *Osmanlı Devlet Teşkilatında Defterhane-i Amire (XVI-XVIII. Yüzyıllar)*. M.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü. Basılmamış Doktora Tezi. İstanbul.
- Akdağ, Mustafa (1974). *Türkiye’nin İktisadi ve İçtimai Tarihi I-II*. İstanbul: Cem Yayınevi.
- Anonim (1991). *Köy İdaresi İle İlgili Mevzuat*. Ankara: Başbakanlık İdareyi Geliştirme Başkanlığı. Yayın No: 3.
- _____ (1946). *Türkiye’de Meskun Yerler Klavuzu*. C. I-II. Ankara: İçişleri Bak. Yay. Seri: II. Sayı: 2.
- _____ (1994). “Uç”. *Ana Britannica* C. 30. İstanbul: Hürriyet Yayınları.
- Arcak, Ali, Tevfik İmsel (1970). *Mera ve Yayla Davaları Köy Orta Malları İdari Sınır Anlaşmazlıkları*. Ankara: Yy.
- Barkan, Ömer Lütfü (1943). *XV ve XVI. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğu’nda Zirai Ekonominin Hukuki ve Mali Esasları*. C. I. Kanunlar. İstanbul: İÜ. Yay. Edb. Fak. Türkiyat Ens. Neşriyatı.
- Barkan, Ömer Lütfü, Enver Meriçli (1988). *Hüdavendigâr Livası Tahrir Defterleri I*. Ankara: TTK Yayınları.
- Dağtekin, Hüseyin (1989). “Günümüzde Tarih Haritacılığının Durumu ve Biz”, *IX. Türk Tarih Kongresi (1981) Bildirileri*, 1451-1504. Ankara: TTK Yayınları.
- Doğru, Halime (1992). *XVI. Yüzyılda Eskişehir ve Sultanönü Sancağı*. İstanbul: Afa Yayınları.
- Erdoğru, Mehmet Akif (1998). *Osmanlı Yönetiminde Beyşehir Sancağı (1522-1584)*. İzmir: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.
- Göney, Süha (1979). *Siyasi Coğrafya*. İstanbul: İÜ. Edb. Fak. Yayınları.
- Günel, Kamil (2002). *Coğrafyanın Siyasal Gücü*. İstanbul: Çantay Kitabevi.
- Gümüşçü, Osman (2001). *XVI. Yüzyıl Larende (Karaman) Kazasında Yerleşme ve Nüfus*. Ankara: TTK. Yayınları.
- _____ (2007). “The Concept of Village Boundary from Ottoman Times to the Present”. *Archivum Ottomanicum* 24: 38-60.
- _____ (2008). “Tarihi İncelemelerde Arazi Araştırması ve Harita Kullanımı”. *Erdem* 51: 111-136.
- Hütteroth, Wolf Dieter (1968). *Landliche Siedlungen im Südlichen Inneranatolien in den Letzten Vierhundert Jahren*. Göttingen: Geographisches Instituts.
- İnalçık, Halil (1987). *Hicri 835 Tarihli Suret-i Defter-i Sancak-i Arvanid*. Ankara: TTK Yayınları.
- _____ (1993). “Adaletnameler”. *Belgeler Dergisi* II (3-4): 49-145.
- _____ (2000). *Osmanlı İmparatorluğu’nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi* C. 1. İstanbul: Eren Yayınları.
- İnbaşı, Mehmet (1992). *XVI. Yüzyıl Başlarında Kayseri*. Kayseri: İl Kültür Müdürlüğü Yayınları.
- Karabağ, Servet (2006). *Mekanın Siyasallaşması*. Ankara: Gazi Kitabevi.

- Kırzioğlu, Fahrettin (1975). "Osmanlı Mülki İdaresinde 'Akar-Bakar' a Göre Sınırların Çizilmesi ve Devlet Sınırlarında 'Korgan'lar. 'Deliktaş'lar". *Türk Coğrafya Dergisi* 26: 106-117.
- Korkut, Cevat (1970). *Siyasi Coğrafya Açısından Devlet Sınırları ve Türkiye'nin Sınırları*. İzmir: Karınca Matbaacılık ve Ticaret Koll. Şti.
- Kütükoğlu, Mübahat (1998). "Hududname". *DİA*. C. 18. İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları.
- Lowry, Heath (1992). *Studies in Deftology*. İstanbul: Isis Press.
- Molnar, Monika (1999). "Karlofça Antlaşması'ndan Sonra Osmanlı-Habsburg Sınırı (1699-1701)". *Osmanlı*. C. I. s. 472-479. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Ostrogorsky, Georg (1995). *Bizans Devleti Tarihi*. Çev. F. Işıltan. Ankara: TTK Yayınları.
- Özcan, Abdülkadir (1989). "Akıncı". *DİA*. C. 2. İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları.
- Özçağlar, Ali (1996). "Türkiye'nin İdari Coğrafyası Bakımından Köy, Bucak, İlçe, İl ve Belde Kavramları Üzerine Düşünceler". *AÜ. DTCF. Coğrafya Araştırmaları Dergisi* 12: 7-25.
- Pakalın, Mehmet Zeki (1993). *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü I-II-III*. Ankara: MEB Yayınları.
- Pulaha, Selami, Yaşar Yücel (1988). *I. Selim Kanunnamesi (1512-1520) ve XVI. Yüzyılın İkinci Yarısının Kimi Kanunları*. Ankara: TTK Yayınları.
- Sevin, Veli (2001) *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası I*. Ankara: TTK Yayınları.
- Stein, Mark (2007). *Osmanlı Kaleleri ve Avrupa'da Hudut Boyları*. Çev. G. Ç. Güven. İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Tunçdilek, Necdet (1986). *Türkiye'de Yerleşmenin Eurimi*. İstanbul: İÜ. Edeb. Fak. Yayınları.
- Turner, Frederick Jackson (1921). *The Frontier in American History*. New York: Henry Holt and Company of New York.
- Türkçe Sözlük I-II*. Ankara: TDK Yayınları.
- Uysal, Abdullah (1982). *Zanaatkarlar Kanunu (Kanunname-i Ehl-i Hiref)*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı (1937). "Karamanoğulları Devri Vesikalarında İbrahim Bey'in Karaman İmaretı Vakfiyesi". *Bellekten* I (1): 56-127.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı-Kemal Baybura.-Ü. Altındağ (1985). *Topkapı Sarayı Müzesi Osmanlı Saray Arşivi Kataloğu, Fermanlar*. I. Fasikül. Ankara: TTK Yayınları.
- Yerasimos, Stefanos (2000). *Milliyetler ve Sınırlar, Balkanlar, Kafkaslar ve Ortadoğu*. Çev. Ş. Tekeli. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Yücel, Yaşar (1988). *Osmanlı Devlet Teşkilatına Dair Kaynaklar. Kitab-i Müstetab, Kitabı Mesalihil Müslimin ve Menafil-Müminin, Hırzû'l-Müluk*. Ankara: TTK Yayınları.
- http://strate.blogcu.com/turkiye-ile-yunanistan-arasindaki-ege-sorunu_653798.html (23.09.2008).
- http://tr.wikipedia.org/wiki/H%C3%BCcre_zar%C4%B1 (23.09.2008).
- <http://en.wikipedia.org/wiki/Akritai> (23.09.2008).

Borders in Terms of Political Geography and Border Concept over Time in Turkey

Osman Gümüşçü*

Abstract: The concept of state borders has always been a significant issue, and it has especially been on the agenda in the past few years through the emergence of newly established states and ongoing fights between countries throughout the world. Border concept indicates the notion of possession. Either from a personal perspective or state perspective, it shows the size, amount and scale of the property owned. From early ages on, states have distinguished their territories and peoples with borders; thus the border concept has gained a strong ground. Even though state borders have been defined by several different standards, the longest living and healthiest ones have been the ones naturally marked by mountains, lakes and rivers.

Mainly for military and tax-related purposes and also for service facilitation concerns, the borders of the state, the largest political unit established by humankind, were also divided by administrations according to aforementioned natural markers as much as possible. When we look at the Turkish case, we observe that ever since the Turks entered Anatolia the smallest administrative unit has been '*karye/köy*' (village), and it has always had borders. Therefore, these small village borders consequently formed the main borders of the state. In the first part of this study state borders are investigated from a broad perspective; in the second part village borders and borders of larger units are studied within the Turkish case with examples.

Key Words: Historical geography, political geography, border concept, state borders, Turkey.

* Çankır Karatekin University, Faculty of Science and Letters, Department of Geography / ÇANKIRI ogumuscu@yahoo.com

Границы с точки зрения политической географии и концепция границ в Турции в ходе исторического процесса

Осман Гюмюшчу*

Резюме: Государственные границы, особенно в связи с созданием новых государств, межгосударственными войнами и конфликтами, имевшими место в последние годы, постоянно сохраняют свою актуальность на повестке дня. Пограничный вопрос в более широком смысле связан с правом собственности; это фактор, показывающий размеры и масштабы владения государства и физических лиц. Начиная с древнего периода истории создаваемые государства отделяли свою территорию и народ от других государств посредством границ, поэтому тщательная защита границ во избежание потерь стала концепцией. Вместе с тем, что границы государств в прошлом и настоящем определялись по различным критериям, наиболее прочные и длительные границы устанавливались по естественным природным границам, таким как горы, реки, озера. Границы государства как крупнейшей политической единицы, для более лучшего обслуживания населения, особенно с налоговой и военной точки зрения, разделялись правителями на более мелкие административные единицы, и при этом разделении вновь максимально использовались естественные природные границы. При изучении истории Турции и исследовании соответствующих данной теме документов и сведений, выявлено, что начиная с начала тюркского периода наименьшей административной единицей является деревня и каждая деревня имела свои границы. Поэтому, если существуют границы мелкой административной единицы, то конечно же существуют границы более крупных административных единиц и в конечном счете границы государства. В первой части этой статьи рассматриваются границы государства в целом, во второй части на примерах Турции, рассматриваются наличие границ сел (деревень) и их особенности, и как результат особенности государственных границ.

Ключевые Слова: историческая география, политическая география, понятие границы, государственная граница, Турция.

* Университет Чанкыры Каратекин, факультет естествознания и литературы, кафедра географии / Чанкыры ogumuscu@yahoo.com